

עץ השדה במקרא

מאת

ל. י. רבינוביץ

בשמות ט', כה כתוב על מכת הברד: "ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר".

לכאורה, המלים "עץ השדה" כוללות כל סוגי אילנות; אולם בס' תהלים, המזכיר את מכת הברד שתי פעמים מדובר רק על עצי פרי: ב"ע"ח, מז נאמר: "יהרג בברד גפנים ושקמותם בחנמל" וב"ק"ה, לג-לד נאמר: "נתן גשמיהם ברד אש להבות בארצם. ויך גפנים ותאנתם"... מסתבר שהבטוי "עץ השדה" במקרא מתייחס אך ורק לעצי פרי, ולא לאילני סרק.

התלמוד מבדיל בין "עצי פרי" לבין "אילני סרק" וזה מקביל בלשון המקרא ל"עץ השדה" ו"עצי יער".

להלן נביא ראיות להגדרות אלו:

כשם שהתורה¹ מפרטת ש"עשב השדה" הוא לא עשב סתם אלא תבואת השדה ואומרת: "והפשתה והשעורה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעל והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה", כן המלים "עצי השדה" ללא פירוט מתפרשים בתהלים כנ"ל שהכוונה היא לגפן, שקמה ותאנה. הגדרה זו חוזרת בדברי יואל² המתאר את הנוק שגרם הארבה; לחטה ולשעורה הוא קורא "קציר השדה" וביחס לעצי פרי הוא אומר: "הגפן הובישה והתאנה אומללה רמון וגם תמר ותפוח, כל עצי השדה יבשו". הרב זלמן סורוצ'קין³ מדגיש את השנוי בין "ועץ השדה יתן פריו" שבברכה⁴ לבין "ועץ השדה לא יתן פריו" שבתוכחה⁵ ומסביר מדוע עץ הנותן פרי נקרא "עץ השדה". וכך הוא מפרש: "כשהעץ נותן פרי מעבדים את האדמה סביבו והיא נקראת או שדה, אבל כשאין העץ נותן פרי אין מעבדים את האדמה סביבו והיא עזובה, וגם אם יעלה בה עץ מעצמו ואפילו העץ שנשאר מהשנים הטובות, הוא נעשה "עץ הארץ" הגדל פרא".

אם אנו אומרים שכמעט בכל התנ"ך הבטוי "עץ השדה" מתייחס אך ורק לעצי פרי אין כוונתנו לומר שיש פסוקים הסותרים הנחה זו, אלא שיש פסוקים שאין לתמוך מהם שהמדובר דוקא בעץ פרי, כמו מדברי ישעיהו נ"ה, יב: "כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו רינה וכל עצי השדה ימחאו כף". גם מדברי יחזקאל ל"א על הארו בלבנון... "את תעלותיה שילחה אל כל עצי השדה" אי אפשר לפרש בודאות שהכוונה אך ורק לעצי פרי. לעומת זאת בכל האיזכורים האחרים ובדוגמאות שהבאנו לעיל "עצי השדה" הם עצי פרי. יחזקאל מבדיל ביניהם

1 שמות ט', לא. 2 א'; יא-יב. 3 בפירושו "אונים לתורה" ירושלים תשי"ז.
4 ויקרא כ"ד. 5 שם, שם, כ.

[2]

ל. י. רבינוביץ

ואומר: ⁶ "ולא ישאו עצים מן השדה (עצי פרי) ולא יחטבו מן היערים (עצי סרק)". ירמיהו אומר: ⁷ "הנה אפי וחמתי נתכת אל המקום הזה על האדמה ועל הבהמה ועל עץ השדה ועל פרי האדמה ובערה ולא תכבה", "עץ השדה" מקביל ל"פרי האדמה" נעיר כי אנו מברכים על ירקות וגידולי שדה "בורא פרי האדמה" ועל פירות עץ השדה אנו מברכים באופן סתמי בורא פרי העץ.

על יסוד הגדרה זו נבין את הכתוב ביתר בהירות:

במכת הברד ⁸ נזכרים "עץ השדה" ו"עשב השדה" שהתורה מפרשת כפשתה, שעורה חטה וכוסמת, ואילו במכת הארבה נאמר: ⁹ "וראכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד". "עשב הארץ" חם החטה והכסמת שלא נכו במכת הברד מפני ש"אפילות הנה". במקום "עץ השדה" שזכר במכת הברד בא "כל פרי העץ אשר הותיר הברד" כלומר – עץ השדה הוא עץ הפרי.

בדרך זו נסביר גם את הפסוק ¹⁰ "כי האדם עץ השדה לבוא מפניך במצור". בפסוק הקודם נאמר: "לא תשחית את עצה לנדח עליו גרון כי ממנו תאכל" וביתר בהירות מוסבר הדבר בפסוק הבא: "רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית". ברור, אפוא, כי האיסור לכרות עצים כדי לבנות סוללות מצור מוגבל לעצי פרי בלבד, כי "עץ השדה" שבפסוק טו הוא עץ הפרי.

כאשר התורה משנה את ההוראה של "עץ השדה" כעץ פרי מפרשים זאת חז"ל לפי מובנו הנכון. בתוכחה נאמר: ⁵ "ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם יכולה ועץ השדה לא יתן פריו", מפרש הספרא ¹¹ – "שלא יהיה העץ חונט את פירותיו ובשעה שהוא מפריח יהיה מקלח את פירותיו". וכדומה לכך מפרש רש"י: "אפילו מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנט... כשהוא מפרה משיר פירותיו". אם הכוונה היתה רק שעצי הפרי לא יתנו פרים היה צריך לאמר: "ועץ השדה לא יתן פריו" ומשום כך היה צריך לפרש את הפסוק "ועץ הארץ לא יתן פריו" שהלקוי בעצים יבוא "מן הארץ" ולא תהיה חניטה ולא פריחה. לכאורה יש סתירה לדעה זו בפירוש שנותן הספרא לפסוק הקודם "ועץ השדה יתן פריו", האומר: ומניין שאפילו אילני סרק עתידין ליתן פירות? שנאמר: ועץ השדה יתן פריו. מציטוט מקוטע זה, כפי שמצטט אותו רש"י (עץ השדה – הן אילני סרק ועתידין ליתן פירות) אפשר לכאורה להסיק מהיפך ממה שנאמר ש"עץ השדה" הוא כנוי לעץ פרי דוקא, ובגוד לזה אומר רש"י – "הן אילני סרק". אבל לא הוא.

המעין בפיסקה השלמה בספרא יזכר להיפך – הספרא רק מחזק את הדעה ש"עץ השדה" הוא "עץ פרי". הציטוט קשור עם האגדה שבמעשה בראשית לא נזכרים אילני סרק כלל. נזכר רק "עץ עושה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ... ותוצא הארץ... עץ העושה פרי אשר זרעו בו למיניהו" ¹². על בסיס זה נוצרה האגדה שבמעשה בראשית לא נבראו אילני-סרק כלל, ושכל האילנות היו עצי פרי והעץ היה אכיל כמו הפרי, אלא שמינים שונים נהפכו לאילני סרק עקב הקללה שנתקלל בה האדם הראשון אחרי שאכל מעץ הדעת ¹³. הספרא מתייחס באופן ישיר לאגדה הזאת, והנה הפסקה בשלמותה: "ועץ השדה יתן פריו" – לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך

8 שמות ט', לא.

7 ז', כ.

6 ל"ט, י.

11 בחקתי, פרק ח'.

10 דברים כ', יט.

9 שם י', טו.

יא. בראשית א', יא-יב.

12 בראשית א', יא-יב.

עץ השדה במקרא

שעשתה בימי אדם הראשון. מנין שהעץ עתיד להיות ניטע ועושה פירות בן יומו? ת"ל זכר עשה ונפלאותיו. ואומר "עץ פרי עושה פרי למינו" מלמד שבו ביום שהוא ניטע בו ביום עושה פירות. מנין שהעץ עתיד להיות נאכל? תלמוד לומר "עץ פרי". אם כן למה נאמר "עץ פרי"? אלא מה פרי נאכל אף העץ נאכל. ומנין אף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות? תלמוד לומר "ועץ השדה יתן פריו".

משמעותה של הפיסקה הזאת ברורה, לא ש"עץ השדה" הוא "אילן סרק" כמו שמשמע מהציטוט הקטוע של רש"י, אלא להיפך. הספרא מפרש את הפסוק לימות המשיח: הקללה על האדם הראשון ששינתה עצי פרי לאילני סרק תבוטל וכל האילנות בעולם יהיו שוב ל"עצי שדה" כלומר, לעצי פרי.